

Visa Immonen, *Kirkkojen ja kartanoiden kätköistä*, Maahenki: Helsinki 2015. 400 s.

Visa Immosen kirja *Kirkkojen ja kartanoiden kätköistä* on kauniisti kuvitettu ja mukaansatempaavasti kirjoitettu yleistajuinen tietokirja keskiajan ja uuden ajan alun jalometalliesineistä Suomessa. Se pohjautuu Immosen vuonna 2009 julkaistuun englanninkieliseen väitöskirjaan *Golden Moments: Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland c. 1200–1600*, johon on koottu kaikki tunnetut keskiajan ja uuden ajan alun kulta- ja hopeaesineet Suomessa. Tietokirjaansa Immonen on valinnut väitöskirjansa yli neljästä sadasta esineestä näyttävimmät ja mielenkiintoisimmat. Näiden lisäksi teoksessa esitellään myös aivan uusia metallinilmaisintoja. Esineet ovat peräisin museoista, seurakunnista ja yksityiskokoelmista, joihin ne ovat päätyneet joko arkeologisina löytöinä, alkuperäisinä omistuksina, lahjoituksina tai myöhempinä hankintoina.

Suuri osa säilyneistä esineistä on kirkollisia, lähinnä jumalanpalvelusmenoihin liittyneitä ehtoollisvälineitä ja ristejä. Toinen suuri esineryhmä on ruokailuun liittyneet maalliset esineet, kuten pikarit, kannut ja lusikat. Kolmas ryhmä koostuu erilaisista koruista ja vaatekiinnittimistä, kuten sormuksista, soljista, riipuksista ja korunapeista. Useista esineistä ei ole säilynyt mainintoja kirjallisissa lähteissä, ja niiden omistajat ja alkuperäinen käyttöhistoria jäävät arvoituksiksi. Toisaalta säilyneet irtaimistoluettelot ja muut kirjalliset lähteet kertovat aikanaan käytetyistä, mutta aikojen saatossa kadonneista esineistä. Muutamien esineiden myöhemmistä vaiheista on säilynyt mielenkiintoisia yksityiskohtia, jotka paljastavat että esineen elinkaari on joskus voinut olla aivan yhtä kiehtova kuin sen syntyhistoria. Immonen on onnistunut hienosti elävöittämään teoksessa esiteltyjen esineiden

kulttuurihistoriaa sekä Suomessa että muualla säilyneiden kirjallisten ja kuvallisten lähteiden avulla, ja näin tuomaan arvokasta tietoa aikakauden elämästä sekä kirkkojen ja kotien loistosta. Tuloksena on mukaansatempaava keskiajan ja uuden ajan alun esinekulttuuria, tapoja, uskontoa ja uskomuksia valaiseva kirja. Kuten Immonen toteaa teoksen esipuheessa, suuren yleisön on usein vaikea päästä näkemään museoiden, seurakuntien ja yksityiskokoelmien kulta- ja hopeaesineitä, ja yleiskuva keskiajan ja uuden ajan alun Suomesta jää helposti köyhyyttä korostavaksi. *Kirkkojen ja kartanoiden kätköistä* on näin ollen tärkeässä asemassa rikastuttamassa tietojamme menneisyytemme esinekultuurista.

Koska kyseessä on suurelle yleisölle kohdistettu tietokirja, teksti on vapautettu lähdeviitteiden ja esineiden luettelonumeroiden kuormasta. Samasta syystä moni tiedeyhteisölle tuttu termi ja aikakauden määritelmä on selitetty kiitettävän selkeästi. Vaikka teos on suunnattu suurelle yleisölle, ja tarkat viitteet käytettyihin lähteisiin, muuhun aihepiiriin tutkimukseen sekä esineiden luettelonumeroihin löytyvät Immosen väitöskirjasta, olisin kuitenkin kaivannut myös tähän teokseen hieman lisää lähdetietoja. Tärkeimmän tutkimuskirjallisuuden olisi mielestäni voinut laittaa liitteeksi teoksen loppuun, samoin kuin kuvissa esiteltyjen esineiden kokoelmatiedot. Joidenkin esineiden kohdalla kokoelma on mainittu, mutta useiden kaivauksilta tai irtolöytöinä talletettujen esineiden yhteydessä on mainittu vain niiden löytöpaikka. Kokoelmatiedot olisi ollut hyvä mainita systemaattisesti, esimerkiksi sivukohtaisella listalla teoksen lopussa.

Toinen pieni yksityiskohta, johon olisin kaivannut hieman lisää taustatietoa, ovat esineiden ajoitukset. Immonen mainitsee paikoin tekstin lomassa, miten teoksessa esiteltyt esineet on ajoitettu. Olisi kuitenkin ollut lukijan kannalta mukava, jos jo teoksen esipuheessa olisi ollut muutama lause ajoitusperusteista, eli siitä miten tämän tyyppisiä esineitä yleensä ajoitetaan ja miten teoksessa esiteltyjen esineiden ajoitukseen on päädytty. Pohjautuvatko ajoitukset taidehistoriallisiin eli tyyllillisiin kriteereihin, aikakauden maalauksissa tai piirroksissa säilyneisiin kuvauksiin esineistä, kirjallisiin lähteisiin, esineissä säilyneisiin leimoihin ja kaiverruksiin vai onko joidenkin esineiden kohdalla ollut mahdollista ajoittaa niitä arkeologisin menetelmin? Teoksessa on selvitetty ehtoollismaljoiden ajoittaminen tyylihistorian ja kaiverrusten perusteella, mutta monen esineen ajoitusperuste jää avoimeksi. Oman kokemukseni perusteella yleisö on usein kiinnostunut ajoituksen lisäksi myös siitä, miten ajoitustulokseen on päädytty.

Ennen varsinaista teoksen esittelyä haluan mainita pienen epäkohdan, johon kiinnitin huomiota. Teoksen nimi *Kirkkojen ja kartanoiden kätköistä* on kauniisti sointuva ja varmasti pitkän harkinnan tulos. Teoksessa esitellään kuitenkin runsaasti myös linnojen, kaupunkien porvariskotien ja maaseudun talonpoikaistalojen esineistöä, mielestäni melkein enemmän kuin kartanoiden esineistöä, joten otsikko ehkä rajaa teemaa liiaksikin.

Immonen on jakanut teoksensa seitsemään lukuun. Ensimmäinen luku, *Historiamme aarreaitta*, vie lukijan keskelle Juhana-herttuan ja Katariina Jagellonian tervetuliaispitojen valmisteluja Turun linnassa vuonna 1562. Ne olivat oiva näyttämö herttuan ja herttuattaren aseman, varallisuuden sekä muotitietoisuuden esittämiseen; loistavien jalometalliesineiden esillepano oli keskeisessä asemassa juhlasalien koristelussa. Kuten Immonen toteaa, kulta- ja hopeaesineet olivat tärkeä osa yläluokkaista elämäntyylä. Samassa luvussa Immonen luo lyhyen katsauksen jalometalliesineiden varhaishistoriaan Suomessa, kertoo kultasepän ammattiryhmän synnystä ja asiakaskunnasta sekä valottaa aikakauden historiallista taustaa, ja sitä miten kirkon ja kruunun vallan vakiintuminen vaikutti jalometalliesineiden määrän lisääntymiseen Suomessa. Osa esineistä tehtiin Suomessa, osa tuotiin muualta. Luvussa kerrotaan myös kuinka vain murto-osa aikanaan valmistetuista ja käytetyistä esineistä on säilynyt nykypäiviin luonnontuhojen, ryöstelyn ja metallin uusiokäytön seurauksena.

Teoksen toisessa luvussa, *Pappi, lukkari, talonpoika*, selvitetään eri yhteiskuntaluokkien varallisuuseroja keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa. Kuvauksista käy ilmi, että myös maaseudun talonpojilla oli joitain jalometalliesineitä, ja että varakkaimman kaupungin porvariston jalometalliesineet eivät juuri poikenneet siitä loistosta, minkä ylimystö omisti. Luvussa kerrotaan myös ylellisyysesineiden ja pukeutumisen merkityksestä sosiaalisen aseman mittareina, sosiaalisten erojen viestittäjinä sekä yhteiskunnallisen hierarkian osoittajina. Kirkon piirissä ylellisyysesineet ja kirkkotaiteen loisto katsottiin kunnioitukseksi Jumalaa kohtaan, joskin jo keskiajalla kirkkojen ylenpalttinen koristelu ja ylellisyysesineet saivat osakseen myös kritiikkiä.

Kultaseppä Sven ja ehtoollismaljan valmistus -nimisessä luvussa Immonen antaa kattavan selvityksen kultaseppien työstä ja työvälineistä, syntyperästä, ammattikunnasta, työhön liittyneistä säännöksistä, jalometallien tuotannosta Ruotsin valtakunnassa sekä siitä mistä muualta esineissä käytetty kulta ja hopea olivat peräisin. Kerronnan keskiössä ovat

turkulaisen kultaseppä Svenin 1400-luvun alkupuolella valmistamat ehtoollisvälineet. Aikakauden tapaan näiden esineiden tilaajat olivat varakkaita porvareita ja tilauksen taustalla oli kirkollinen lahjoitus, tässä tapauksessa Pyhän Yrjänän hospitaalin kappelille.

Teoksen neljäs luku, *Kirkollinen kulta ja hopea – Jumalan kunniaksi*, kertoo nimensä mukaisesti kirkollisista jalometalliesineistä. Luvussa esitellään lähinnä keskiajalle, eli katoliseen aikaan, ajoittuvia liturgisia esineitä, mutta myös muutamia uuden ajan alkuun ajoittuvia esineitä. Immonen kuvailee tarkasti katolisen jumalanpalveluksen keskeistä sisältöä, sen kulkua ja siinä käytettyjä esineitä sekä niiden hankinnan ja merkitysten taustoja. Suuri osa esineistä oli lahjoituksia, ja lahjoittajan nimi ja mahdollinen sukuvaakuna liitettiin usein myös lahjan koristeluun. Samoin pyhimysten keskeinen asema keskiajan uskonnossa näkyi esineiden koristelussa, minkä yksityiskohtia Immonen kuvailee eloisesti. Vaikka Immonen kertoo lyhyesti sekä tässä että muissa luvuissa reformaation vaikutuksesta kirkkojen köyhtymiseen ja kirkolliseen esineistöön, hän olisi voinut kuvailla hieman enemmän katolisen ja luterilaisen uskonopin eroja sekä syitä joidenkin esinetyyppien hylkäämiseen, esineiden koristelun yksinkertaistumiseen ja kuvamaailman muutoksiin reformaation seurauksena. Kirkkojen omaisuuden takavarikointi kruunun toimesta on mainittu moneen otteeseen, mutta samassa yhteydessä olisi ollut hyvä kertoa uudesta suhtautumisesta syntien anteeksiantoon, pyhimyskultin lakkauttamisesta ja kiirastulen uskon poistamisesta, jotka kaikki vaikuttivat kuva-aiheiden muuttumiseen, kirkollisten lahjoitusten vähenemiseen ja kirkkotilojen koristelun yksinkertaistumiseen. Koska katolisen liturgian sisältö ja katoliset uskomukset on kuvailtu hyvin yksityiskohtaisesti, reformaation jälkeistä muutosta olisi mielestäni voinut selvittää hieman laajemmin.

Teoksen viides luku, *Juhlallinen ateriointi ja ruokapöydän esineet*, käsittelee maallikoiden ruokailutapahtumia ja niissä käytettyjä esineitä. Edellisistä luvuista poiketen, tämän luvun esineet ajoittuvat pääasiassa uuden ajan alkuun. Immonen kuvaa ateriointiin liittyneitä tapoja erityisesti hovien näkökulmasta. Seremonialla oli niissä suuri merkitys, ja oli tärkeää miten ateria eteni, kuinka ruoka kannettiin pöytään, miten ruoka jaettiin ja miten aterialla käyttäytyttiin. Lisäksi astioiden materiaali, muoto ja koristelu osoittivat omistajiensa sosiaalista asemaa ja varakkuutta. Immonen toteaa maallisia esineitä säilyneen kirkollisiin esineisiin verrattuna paljon vähemmän. Hän myös kertoo niiden koristelun poikenneen toisistaan; maallisten esineiden koristelu tähtäsi

ylellisyyden ja loiston esittämiseen, kun taas kirkollisten esineiden koristelu tähtäsi kirkollisten ja moraalisten opetusten välittämiseen. Vaikka maallisissa esineissä oli kristillisiä kuva-aiheita, ne eivät Immosen mukaan tähdänneet kirkollisen opetuksen välittämiseen. Mielestäni olisi kuitenkin ollut hyvä tuoda esille, että monien esineiden ja sisustuselementtien uskonnollisilla kuvilla oli myös yksityiseen hartaudentarjoamiseen liittynyt merkitys, sekä keskiajalla että uuden ajan alussa. Lisäksi olisin tässäkin luvussa kaivannut enemmän selvitystä reformaation vaikutuksesta esineiden koristeluun, sillä myös maallisissa esineissä katolisen uskonopin kärsimystä painottaneet kuva-aiheet korvautuivat reformaation myötä luterilaiseen uskonoppiin paremmin sopivilla kuvilla.

Miltä aatelisen ja talonpojan kuuluu näyttää? -niminen luku vie lukijan takaisin Juhana-herttuan ja Katariina Jagellonican hoviin, tällä kertaa kuvaten herttuaparin arvonnukaista pukeutumista. Kirjallisissa lähteissä säilyneiden pukujen ja korujen kuvausten lisäksi luvussa esitellään erilaisia aikakaudelta säilyneitä, pääasiassa arkeologisilta kaivauksilta tai irtolöytöinä löydettyjä, koruja sekä vaatteiden kiinnittimiä ja koristeita. Immonen kertoo korujen ja vaatteiden ilmaiseen käyttäjänsä sosiaalisen aseman ja varakkuuden lisäksi tämän iän ja aviollisen aseman. Myös koruissa kannettiin toisinaan uskonnollisia kuvia ja tekstejä, kuten ristejä, pyhimyksenkuvia ja rukouksia. Sormuksissa saattoi olla yhteen liitetty kädet uskollisuuden symbolina tai vaakuna omistuksen merkinä. Immonen myös kertoo, että monet vaatetyypit ja korut olivat ensin vain ylimystön etuoikeus. Niiden arvo kuitenkin hävisi siinä vaiheessa, kun ne omaksuttiin alempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Esimerkiksi ylelliset kaulaketjut säilyivät porvarien ja varakkaiden talonpoikien käytössä pitkään sen jälkeen kun ne olivat menettäneet ylellisyysarvonsa ylimystön keskuudessa.

Teoksen viimeisessä luvussa, *Maailma ja sen esineet muutoksessa*, Immonen palaa vielä kullan ja hopean merkitykseen loistokkaan elämän symboleina ja listaa ominaisuuksia, jotka tekivät niistä haluttuja ja ylellisiä. Hän myös korostaa ylellisyysesineiden saumatonta liittymistä aikakauden historiallisiin tapahtumiin, ja näin ollen esineiden kautta heijastuvaa kuvaa menneisyytemme tapahtumista, tavoista, uskomuksista, kauppa- ja kulttuurikontaktien suunnista sekä yhteiskunnasta yleensä. Hän myös selittää asiakirjojen ja säilyneiden esineiden epäsuhtaa, eli sitä miten monet kirjallisissa lähteissä mainitut ylimystön esineet eivät ole säilyneet meidän päiviimme, vaan ne on muodin muuttuessa työstetty uusiksi esineiksi, kun

taas talonpoikien aarteet ovat usein säilyneet kätköinä. Kirkollisen esineistön suurempaa säilyvyyttä maalliseen esineistöön nähden hän kuvailee kirkollisen elämän jatkuvuudella, joskin reformaation seurauksena paljon takavarikoitiin kruunulle.

Kaiken kaikkiaan Immosen teos on erittäin onnistunut tietopaketti keskiajan ja uuden ajan alun historiasta sekä esinekultuurista kiinnostuneelle lukijalle. Kirja on asiantunteva, ansiokkaasti erilaisia lähdeaineistoja tulkitseva sekä sujuvasti ja selkeästi kirjoitettu. Immosen tekemät hauskat vertaukset nykypäivän esinekultuuriin, esineiden elinkaarista säilyneet mielenkiintoiset tarinat sekä kirjallisissa lähteissä säilyneet tiedot elävöittävät kerrontaa ja tuovat uusia näkökulmia esineiden merkityksiin. Kirja tarjoaa mukavan lukukokemuksen sekä harrastajille että aihepiiriin aikaisemmin tutustuneille. Myös teoksen kuvat ovat erittäin kauniita ja korkeatasoisia.

Kirsi Majantie, FT

kirsimajantie[at]yahoo.co.uk